

कृषि व्यवसायको प्रवर्द्धन तथा व्यवसायीकरणका सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक

प्रस्तावना: परम्परागत निर्वाहमूखी कृषि व्यवसायलाई उत्पादनमूखी तथा बजारमूखी व्यवसायमा रूपान्तरण गरी कृषि क्षेत्रको दिगो विकास गर्न, कृषि उत्पादनको प्रवर्द्धन, व्यवसायीकरण, विविधिकरण तथा बजारीकरणबाट रोजगारीका अवसर सिर्जना गर्न र मुलुकको अर्थतन्त्रलाई टेवा पुऱ्याउन र कृषि कार्यलाई आय आर्जनको उपयुक्त माध्यम तथा मर्यादित व्यवसायको रूपमा विकास गरी सर्वसाधारणलाई कृषि व्यवसायमा अझ बढी आकर्षण गर्न वाञ्छनीय भएकोले,

संघीय संसदले यो ऐन बनाएको छ ।

परिच्छेद - १

प्रारम्भिक

१. संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ: (१) यस ऐनको नाम “कृषि व्यवसाय (प्रवर्द्धन र व्यवसायीकरण) ऐन, २०७८” रहेको छ ।

(२) यो ऐनको दफा १४, १६, ३० र ४१ नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी तोकेको मितिदेखि सोही सूचनामा तोकेको स्थानीय तहमा प्रारम्भ हुनेछ र अन्य दफाहरु प्रमाणीकरण भएको मितिले एकानब्बेऔं दिन देखि प्रारम्भ हुनेछ ।

२. परिभाषा: विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस ऐनमा,-

- (क) “किसान” भन्नाले कृषिलाई आफ्नो पेशा वा व्यवसाय बनाई जीवन निर्वाह गर्ने व्यक्ति सम्झनु पर्दछ र सो शब्दले कसैको घर वा जग्गालाई भाडा वा अन्य कुनै किसिमले लिई कृषि उत्पादन गर्ने व्यक्ति, समूह वा व्यवसायीक संस्था समेतलाई जनाउछ ।
- (ख) “कृषि उत्पादन” भन्नाले किसान, कृषि उद्यमी वा कृषि व्यवसायीले मानव श्रम उपयोग गरी जैविक वा गैरजैविक स्रोतबाट जैविक

वा गैरजैविक रूपमा उत्पादन वा संकलन गरेको अप्रशोधित, अर्धप्रशोधित वा प्रशोधित पदार्थ सम्झनु पर्दछ ।

- (ग) “कृषि उद्यमी” भन्नाले कृषि उत्पादन वा कृषि सामाग्रीको प्रशोधन वा अर्धप्रशोधन, तयारी, प्याकेजिङ्ग, भण्डारण, ढुवानी, बजारीकरण वा अन्य कुनै किसिमले कृषि व्यवसाय गर्ने वा कृषि उत्पादनको खरिद तथा बिक्री गर्ने व्यक्ति, समूह वा व्यवसायीक संस्था सम्झनु पर्दछ ।
- (घ) “कृषि सामाग्री” भन्नाले कृषि उत्पादनकालागि आवश्यक हुने स्रोत, साधन वा उपकरण सम्झनु पर्दछ र सो शब्दले कृषि उत्पादनकालागि आवश्यक बिउ, बेर्ना, नक्ष, बीज, सिमेन, भ्रुण, हार्मोन, मल, दाना, औषधि, विषादी, पोषण, पशुपंक्षी आहार, औजार, उपकरण, सुविधा वा कृषि उत्पादनकोलागि आवश्यक हुने भौतिक संरचना समेतलाई जनाउछ ।
- (ङ) “कृषि व्यवसायी” भन्नाले कृषिको व्यवसायीक उत्पादन गर्ने किसान सम्झनु पर्दछ ।
- (च) “व्यवसायीक उत्पादन” भन्नाले बजारमा बिक्री गर्ने उद्देश्यले उत्पादन गरेको कृषि उत्पादन सम्झनु पर्दछ ।
- (छ) “व्यवसायीक करार” भन्नाले दफा १८ बमोजिम गरिने कृषि करार सम्झनु पर्दछ ।
- (ज) “व्यवसायीक संस्था” भन्नाले दफा ४ बमोजिमको संस्था सम्झनु पर्दछ ।
- (झ) “तोकिएको” वा “तोकिए बमोजिम” भन्नाले यस ऐन अन्तर्गत बनेका नियममा तोकिएको वा तोकिए बमोजिम सम्झनु पर्छ ।

परिच्छेद- २

कृषि व्यवसायको प्रवर्द्धन

३. व्यवसायीक उत्पादन गर्न सक्ने: (१) किसानले यस ऐन बमोजिम कृषि व्यवसायबाट व्यवसायीक उत्पादन गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम व्यवसायीक उत्पादन गर्ने किसानले यस ऐन बमोजिमको सुविधा र सहूलियत प्राप्त गर्न र उपभोग गर्न सक्नेछ ।

४. व्यवसायीक संस्था स्थापना गर्न सक्ने: (१) दफा ३ बमोजिम व्यवसायीक उत्पादन वा त्यस्तो उत्पादनको ढुवानी वा बजारीकरण गर्न चाहने किसानले एकलै वा अन्य कुनै व्यक्तिसँग मिली देहायको कुनै एक वा एक भन्दा बढी व्यवसायीक संस्था स्थापना वा समूह गठन गरी कानून बमोजिम दर्ता गराउनु पर्नेछ:

- (क) एकल किसान भए आफ्नो नाममा प्राइभेट फर्म,
- (ख) दुई वा दुई भन्दा बढी किसान भए संयुक्त रूपमा आफ्नो शेयरको हिस्सा खुलाई साझेदारी फर्म,
- (ग) एकल किसान वा एक भन्दा बढी किसानको शेयर रहने गरी कम्पनी,
- (घ) किसानहरू सदस्य हुने गरी सहकारी संस्था,
- (ङ) व्यवसायीक रूपमा कुनै खास किसिमको कृषि उत्पादन गर्ने वा सामूहिक रूपमा त्यस्तो उत्पादन गर्ने गरी बनाएका किसानहरूको समूह,
- (च) कुनै खास किसिमको वस्तु उत्पादन गर्ने वस्तुगत संस्था वा समूह ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम स्थापना वा गठन हुने व्यवसायीक संस्था दर्ता गराई त्यस्ता संस्था मार्फत भएमा सम्बन्धित किसानले कृषि उत्पादन गरेमा व्यवसायीक रूपमा कृषि उत्पादन गरेको मानिनेछ ।

(३) यस दफामा अन्यत्र जुनसकै कुरा लेखिएको भए तापनि कुनै किसानले तोकिएको अवधिसम्म निरन्तर रूपमा दफा १८ बमोजिम करार गरी कृषि उत्पादनको आपूर्ति गरेमा वा अर्को किसानलाई बिक्री गरेमा त्यस्तो किसानले व्यवसायीक रूपमा कृषि उत्पादन गरेको मानिनेछ ।

(४) यस परिच्छेद बमोजिम कृषि व्यवसायीले किसानले व्यवसायीक रूपमा उत्पादन गरेको कृषि उत्पादनको मोटामोटी परिमाण सम्बन्धित स्थानीय तहले राख्नु पर्नेछ र त्यस्तो परिमाणको आधारमा यस ऐन बमोजिम सम्पादन गर्नु पर्ने काम सम्पादन गर्नु पर्नेछ ।

५. व्यवसायीक उत्पादनका कार्यक्रमको घोषणा गर्ने: (१) नेपाल सरकारले समय समयमा नेपालको कुनै खास क्षेत्रमा खास किसिमको कृषिको व्यवसायीक उत्पादन कार्यक्रम घोषणा गरी कार्यान्वयन गर्न वा गराउन सक्नेछ ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिमको कार्यक्रममा प्रतिकूल नहुने गरी प्रदेश सरकारले समय समयमा सम्बन्धित प्रदेश भित्रको कुनै खास क्षेत्रमा खास किसिमका कृषिको व्यवसायीक उत्पादनको कार्यक्रम घोषणा गरी कार्यान्वयन गर्न वा गराउन सक्नेछ ।
- (३) उपदफा (१) र (२) बमोजिमका कार्यक्रमको प्रतिकूल नहुने गरी स्थानीय तहले आफ्नो क्षेत्र भित्र समय समयमा खास किसिमको कृषिको व्यवसायीक उत्पादनको कार्यक्रम घोषणा गरी कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्न वा गराउन सक्नेछ ।
- (४) नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहले व्यवसायीक उत्पादन कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्दा वा गराउदा आवश्यकता अनुसार निजी क्षेत्रसँग सहकार्य गरी सार्वजनिक निजी साझेदारी अन्तर्गत कार्यान्वयन गर्न वा गराउन सक्नेछ ।
- (५) यस दफा बमोजिम नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहले कार्यक्रम घोषणा गर्दा दोहोरो नपर्ने र कृषिको उत्पादन बृद्धि भई किसानको व्यवसाय प्रवर्द्धन हुने गरी गर्नु पर्नेछ र त्यस्तो कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्दा वा गराउदा किसानलाई प्रदान गरिने सहूलियत, सुविधा वा बजार पहुँच तथा त्यस्तो सहूलियत, सुविधा वा बजार पहुँच प्राप्त गर्न पूरा गर्नु पर्ने शर्त समेत सार्वजनिक गर्नुपर्नेछ ।
६. खास क्षेत्रमा खास किसिमको बाली लगाउन सिफारिश गर्ने: (१) नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहले मुलुकको भौगोलिक अवस्था, भूमिमा रहेको माटोको गुण, भौगोलिक वनावट वा व्यवसायीक सम्भावनाको आधारमा व्यवसायीक कृषि उत्पादनकोलागि खास क्षेत्रमा खास किसिमको बाली लगाउन वा अन्य कुनै कृषि उत्पादन गर्न किसानलाई सिफारिस गर्न सक्नेछ ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिम सिफारिस गरेको बाली लगाई वा अन्य कुनै कृषिको व्यवसायीक उत्पादन गरेमा सम्बन्धित स्थानीय तहले त्यस्तो बाली वा उत्पादनकालागि चाहिने कृषि सामग्री, प्राविधिक ज्ञान वा परामर्श सेवा तोकिए बमोजिम सहूलियत दरमा उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।
७. खास किसिमको बालीलाई आधारभूत बालीको रूपमा घोषणा गर्ने: (१) कृषि उत्पादनमा मुलुकलाई आत्म निर्भर बनाई व्यवसायीक उत्पादन बृद्धि गर्न र माग र आपूर्तिको

सन्तुलन मिलाउन नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी खास किसिमको बाली वा कृषि उत्पादनलाई खास क्षेत्रमा आधारभूत बाली वा आधारभूत कृषि उत्पादनको रूपमा घोषणा गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि नेपाल सरकारले खाद्य सुरक्षाको दृष्टिकोणबाट र विदेशी बजारमा माग भएका निकासीयोग्य बालीको रूपमा विकास हुने बाली, उच्च मूल्यका बाली, औद्योगिक उत्पादनकोलागि ठूलो मात्रामा कच्चा पदार्थको रूपमा प्रयोग हुने बाली वा अन्य कृषि उत्पादन वा खास किसिमको बालीलाई आधारभूत बाली वा आधारभूत कृषि उत्पादनको रूपमा घोषणा गर्न सक्नेछ ।

(३) उपदफा (१) वा (२) बमोजिम घोषणा गरिएका आधारभूत बाली उत्पादन गर्न आवश्यक पर्ने कृषि सामग्री नेपाल सरकारले सहूलियत दरमा उपलब्ध गराउन सक्नेछ र त्यस्ता बालीको बजार सुनिश्चित गर्न सक्नेछ ।

८. रैथाने कृषि उपजलाई विशेष सहूलियत तथा सुविधा दिन सक्ने: परम्परागत रूपमा सदियौं देखि कृषकले खेति र संरक्षण गर्दै आई रहेका कृषि उत्पादन वा त्यस्तो उत्पादन गर्ने शीपलाई नेपाल सरकारले तोकिए बमोजिम विशेष सहूलियत तथा सुविधा उपलब्ध गराउन सक्नेछ ।

९. प्राकृतिक विपदको कारणले हुने हानी नोक्सानीको राहत सुविधा दिनु पर्ने: (१) यस ऐन बमोजिम व्यवसायीक रूपमा उत्पादन गर्ने कृषि व्यवसायीले लगाएको कृषि बाली असिना, खडेरी, आँधी, अतिवृष्टि वा आगजनी जस्ता प्राकृतिक विपदको कारणबाट आंशिक वा पूर्णरूपमा हानी वा नोक्सानी भएमा सम्बन्धित स्थानीय तहले तोकिएको आधारमा तोकिए बमोजिमको राहत सुविधा सम्बन्धित किसानलाई दिनु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम राहत सुविधा प्राकृतिक विपद व्यवस्थापन गरी अर्को बाली लगाउन आवश्यक बीउ, विजन, नस्र, मल, प्राविधिक ज्ञान, विषादी तथा श्रम वापतको खर्च संवोधन हुने गरी उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) वा (२) बमोजिम दिइएको राहत मध्ये तीस प्रतिशत सम्बन्धित प्रदेश सरकारले र चालीस प्रतिशत नेपाल सरकारले सम्बन्धित स्थानीय तहलाई सोधभर्ना गर्न अनुदान उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

१०. जलवायु परिवर्तनबाट हुन सक्ने प्रतिकूल प्रभावको व्यवस्थापन: (१) नेपाल सरकारले जलवायु परिवर्तनबाट कृषिको व्यवसायीक उत्पादनमा प्रतिकूल प्रभाव वा त्यसबाट हुने जोखिम न्यूनीकरणकालागि निवारणात्मक उपायहरू अवलम्बन गर्न आवश्यक ब्यवस्था गर्नेछ ।
- (२) उपदफा (१) को प्रयोजनकोलागि नेपाल सरकारले निरन्तर अध्ययन र अनुसन्धान गरी त्यसबाट प्राप्त निष्कर्ष र सूचना वा पूर्व सूचना किसानलाई दिनु पर्नेछ ।
११. विशेष प्रकृतिका छुट र सुविधा: यस ऐनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि नेपाल सरकारले व्यवसायीक रुपमा तोकिए बमोजिमका नगदेबाली वा कृषि उत्पादन गर्ने कृषि व्यवसायीलाई कृषि उत्पादन वा कृषि उत्पादनको निकासी वृद्धि गर्न तोकिए बमोजिम विशेष छुट र सुविधा प्रदान गर्न सक्नेछ ।
१२. उत्पादनको ग्रेडिङ्ग गर्नु पर्ने: (१) कृषि व्यवसायीले व्यवसायीक रुपमा गरेको आफ्नो कृषि उत्पादनको बजार प्रवर्द्धन गर्न त्यसको आकार, गुण वा प्रकृति अनुसार विभिन्न ग्रेडिङ्ग गरी त्यस्तो उत्पादनको व्यवस्थापन गर्न सक्नेछ ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिम ग्रेडिङ्ग गरेको व्यवसायीक उत्पादनको फरक-फरक मूल्य कायम हुन सक्नेछ ।
- (३) प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहले यस दफा बमोजिम व्यवसायीक उत्पादनको ग्रेडिङ्ग गर्न त्यस्तो उत्पादन गर्ने किसानलाई तोकिए बमोजिम आवश्यक प्रशिक्षण वा प्राविधिक सहायता निशुल्क उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।
१३. जग्गा उपलब्ध गराउनु पर्ने: (१) व्यवसायीक उत्पादन गर्ने किसानलाई उत्पादन विस्तार गर्न वा उत्पादनको परिमाण बढाउन जुन स्थानीय तहको जुन वडामा त्यस्तो उत्पादन गरेको हो सोही वडामा वा सोही स्थानीय तहको अन्य वडामा जग्गा आवश्यक भएमा निजले जग्गा उपलब्ध गराइदिन सम्बन्धित वडा कार्यालय मार्फत सम्बन्धित स्थानीय तहमा निवेदन दिन सक्नेछ ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिम जग्गा उपलब्ध गराउन निवेदन दिदा आवश्यक भएको जग्गाको अनुमानित क्षेत्रफल, उत्पादन गर्न प्रस्ताव गरिएको कृषि उत्पादन, जग्गा प्रयोग गर्न चाहेको न्यूनतम मोटामोटी अवधि उल्लेख गर्नु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिमको निवेदन प्राप्त भएमा स्थानीय तहले प्रस्तावित उत्पादनको प्रकृति अनुसार सम्भावित जग्गाधनीसँग परामर्श गरी तोकिए बमोजिम अल्पकालीन, मध्यकालीन वा दीर्घकालीन अवधिकोलागि भाडामा जग्गा उपलब्ध गराउन सहजीकरण गर्नेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम सहजीकरणगर्दा स्थानीय तहले सम्बन्धित जग्गाधनी र किसान बीच करारका शर्तहरू निर्धारण गर्न र करार गर्न सहयोग गर्नु पर्नेछ ।

(५) यस दफा बमोजिम भाडामा उपलब्ध गराएको जग्गाको तोकिए बमोजिम सम्मको अवधिकालागि तोकिए बमोजिम भाडाको आंशिक रकममा स्थानीय तहले अनुदान दिन सक्नेछ ।

(६) यस दफामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि कुनै स्थानीय तहमा रहेको र तत्काल उपयोगमा नरहेको सरकारी जग्गा नेपाल सरकारको स्वीकृति लिई सम्बन्धित स्थानीय तहले व्यवसायीक उत्पादन गर्ने किसानलाई तोकिएको अवधिसम्मकालागि भाडामा दिन सक्नेछ ।

(७) उपदफा (६) बमोजिमको अवधि समाप्त भएपछि सम्बन्धित व्यक्तिले त्यस्तो जग्गा नेपाल सरकारलाई फिर्ता गर्नु पर्नेछ ।

तर त्यस्तो जग्गामा लगाएको बाली संकलन गर्ने वा कुनै संरचना निर्माण भएको भए फिर्ता लिन सूचना दिएको मितिले छ महिना मध्ये जुन बढी हुन्छ त्यस्तो अवधिसम्म फिर्ता लिन सकिने छैन ।

१४. करारमा आधारित कृषि उत्पादन गर्ने: (१) प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहले किसान वा कृषि उद्यमीसँग करार गरी कुनै खास किसिमको कृषि उत्पादन करार बमोजिम गराउन सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम करारका शर्तको अधिनमा रही प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहले त्यस्तो उत्पादन आफै वा अन्य कुनै कृषि व्यवसायी मार्फत खरिद गर्नु वा गराउनु पर्नेछ ।

(३) यस दफामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि कुनै कृषि उद्यमीले कुनै किसान वा अर्को कृषि उद्यमीसँग करार गरी कुनै खास किसिमको कृषि

उत्पादन गराउन सक्नेछ र त्यसरी भएको उत्पादन करारको शर्तको अधीनमा रही त्यस्तो उद्यमीले खरिद गर्ने जमानत दिनु पर्नेछ ।

१५. **रोजगारीको आधारमा अनुदान दिने:** (१) नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी तोकेको स्थानीय तहमा व्यवसायीक रूपमा कृषि उत्पादन गर्ने कृषि व्यवसायीलाई तोकिएको संख्या भन्दा बढी रोजगारी दिए वापत त्यस्तो कृषि व्यवसायी वा किसानको व्यवसायीक संस्थालाई प्रत्येक रोजगारी वापत तोकिए बमोजिम अनुदान दिन सक्नेछ ।

तर एकासगोलका परिवारका सदस्यले कुनै किसानको व्यवसायीक संस्थामा काम गरेकोमा रोजगारी दिएको वा प्राप्त गरेको मानिने छैन ।

(२) उपदफा (१) को अतिरिक्त तोकिएको क्षेत्रफल भन्दा बढी जग्गाको चक्कावन्दी गरेको, कृषि उत्पादन वा उत्पादन संकलनमा यान्त्रिकरणको प्रयोग गरेको, कृषि पूर्वाधार, कृषि सिंचाई, डीप ट्युबेल, कृषि बजार वा कृषि सडक निर्माण वा विकास गरेको वा कृषि उत्पादनमा उत्पादकत्व बढाउन नविनतम प्रविधि विकास गरेको वा व्यवसायीक उत्पादनकालागि वा कृषि क्षेत्रमा उल्लेख्य लगानी गरेको आधारमा तोकिए बमोजिम अनुदान दिन सक्नेछ ।

(३) उपदफा (१) वा (२) बमोजिम अनुदान प्राप्त गर्न चाहने कृषि व्यवसायीले व्यवसायीक संस्थामा संलग्न व्यक्तिहरूको विवरण तोकिए बमोजिम सम्बन्धित स्थानीय तहमा दर्ता गराउनु पर्नेछ ।

(४) नेपाल सरकारले उपदफा (१) वा (२) बमोजिमको अनुदान रकम सम्बन्धित स्थानीय तह मार्फत उपलब्ध गराउने छ र सम्बन्धित स्थानीय तहले उपदफा (२) बमोजिमको विवरणको आधारमा अनुदान रकम वितरण गर्नेछ ।

(५) यस दफामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि उद्योगको रूपमा दर्ता भई औद्योगिक व्यवसाय सम्बन्धी प्रचलित कानून बमोजिम सुविधा प्राप्त गरेको उद्योगले यस ऐन बमोजिम अनुदान प्राप्त गर्ने छैन ।

१६. **शीत गृहको स्थापना र व्यवस्थापन:** (१) प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहले तोकिए बमोजिमका कृषि उत्पादनको सञ्चय, भण्डारण वा संरक्षणकालागि आवश्यकता अनुसार शीत गृह, शीत कक्ष (कोल्ड च्याम्बर) वा निरन्तर घुम्ति शीत सुविधा (कोल्ड चेन) स्थापना गर्न सक्नेछन ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम स्थापना भएको शीत गृह, शीत कक्ष वा घुम्ति शीत सुविधा किसान वा व्यवसायीले तोकिए बमोजिमको शुल्क तिरी कृषि उत्पादन भण्डारण गर्न सक्नेछ ।

(३) उपदफा (१) मा जुन सुकै कुरा लेखिएको भए तापनि सहकारी संस्था कृषि उद्यमी वा निजी क्षेत्रले शीत गृहको स्थापना गर्न चाहेमा सम्बन्धित प्रदेश सरकारको अनुमति लिई तोकिए बमोजिमको मापदण्ड पूरा गरी शीत गृहको स्थापना र सञ्चालन गर्न सक्नेछ ।

(४) यस दफा बमोजिम स्थापना भएको शीत गृहको सञ्चालन र व्यवस्थापन सम्बन्धी सम्बन्धित प्रदेश सरकार र स्थानीय तहको समन्वय र सहकार्यमा हुन सक्नेछ ।

परिच्छेद- ३

कृषि उत्पादनको व्यवसायीकरण तथा व्यवसायीक करार

१७. कृषि उत्पादनको बजार पहुँच: (१) व्यवसायीक रुपमा कृषि उत्पादन गर्ने कृषि व्यवसायी वा किसान रहेका स्थानीय तहले त्यस्तो तहमा उत्पादन भएको कृषि उत्पादनलाई बजार पहुँच उपलब्ध गराउन आवश्यक व्यवस्था गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम कृषि उत्पादनको बजार सुनिश्चित गर्न सम्बन्धित स्थानीय तहले एकलै वा अन्य स्थानीय तहको व्यवस्थापनमा समन्वय र सहकार्य गरी दुई वा दुई भन्दा बढी स्थानीय तहको व्यवस्थापनमा आवश्यक बजारको व्यवस्था गर्न सक्नेछ ।

१८. उत्पादनको बिक्रीकालागि कृषि करार गर्ने: (१) बजारसम्म आफै कृषि उत्पादन पुऱ्याउन नसक्ने वा आफ्नो कृषि उत्पादन आफैले बजारमा पुऱ्याउदा व्यवसायीक रुपमा मुनाफा नहुने वा नोक्सानी पर्ने भएमा त्यस्तो किसान वा कृषि व्यवसायीले बजार व्यवस्थापनमा पहुँच भएको कृषि उद्यमी वा अर्को कृषि व्यवसायीसँग करार गरी त्यस्तो करार बमोजिम आफ्नो कृषि उत्पादन निजलाई बिक्री गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम व्यवसायीक कृषि करार भएकोमा सम्बन्धित कृषि उद्यमी वा कृषि व्यवसायीले कृषि उत्पादन गर्ने किसानको घर, आगन वा त्यस्तो कृषि उत्पादन भएको ठाँउ वा दुवै पक्षलाई अनुकूल हुने गरी व्यवसायीक कृषि करारमा निर्धारण भएको ठाँउबाट कृषि उत्पादन खरिद गरी संकलन गर्नु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम कृषि व्यावसायीसँग व्यवसायीक कृषि करार भएकोमा करार बहाल रहने अवधि भर वा एक वर्ष मध्ये जुन बढी हुन्छ सो अवधिभर त्यस्तो किसानले अर्को कृषि व्यावसायी वा तेस्रो पक्षसँग सोही विषयमा कृषि उत्पादन बिक्री गर्ने गरी करार गर्न सक्नेछैन ।

तर किसानले गरेको कृषि उत्पादन त्यस्तो व्यवसायीले व्यवसायीक करारमा उल्लेख भएको परिमाण भन्दा बढी भएमा बढी भएको कृषि उत्पादन अर्को कृषि उद्यमी वा कृषि व्यवसायीलाई बिक्री गर्न बाधा पर्ने छैन ।

(४) उपदफा (१) बमोजिम करार भएकोमा त्यस्तो करार सम्बन्धित स्थानीय तहको वडा कार्यालयमा अभिलेखकालागि दर्ता गराउनु पर्नेछ ।

(५) व्यवसायीक करारका शर्तहरू त्यस्तो करारमा उल्लेख भए बमोजिम हुनेछ ।

१९. व्यवसायीक कृषि करार पालना गर्नु पर्ने: (१) व्यवसायीक कृषि करार भएकोमा करारका प्रत्येक पक्षले करारका शर्तहरू पालना गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम करारका शर्त पालना गर्ने क्रममा करारको कुनै पक्षले अर्को पक्षलाई हानी नोक्सानी हुने गरी कुनै काम गर्नु वा गराउनु हुदैन ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम प्रतिकूल हुने गरी कुनै पक्षको काम कारवाही भएमा मर्का पर्ने पक्षले करारमा उल्लेख भए बमोजिमको र करारमा उल्लेख नभएकोमा मनासिव क्षतिपूर्ति अर्को पक्षबाट भराउन पाउनेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिमको क्षतिपूर्ति निर्धारण तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

२०. व्यवसायीक कृषि करार पालनाको अनुगमन गर्ने: स्थानीय तहले सम्बन्धित वडा कार्यालयमा दफा १८ को उपदफा (४) बमोजिम अभिलेखकालागि दर्ता गराएको व्यवसायीक कृषि करार पालना भए वा नभएको अनुगमन गर्नेछ ।

२१. फरक मूल्यको लाभ किसानले प्राप्त गर्ने: (१) कृषि व्यवसायीले दफा १८ को उपदफा (२) बमोजिम खरिद भएको ठाँउमा किसानबाट खरिद गरेको कृषि उत्पादनको मूल्य र निजले कृषि बजारमा बिक्री गरेको मूल्य बीच तोकिएको अनुपातमा भन्दा बढी फरक भएमा त्यस्तो कृषि व्यवसायीले प्राप्त फरक मूल्यको लाभको हिस्सा सम्बन्धित किसानलाई दिनु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) को प्रयोजनकालागि कृषि व्यवसायीले प्राप्त गरेको फरक मूल्यबाट तोकिए बमोजिमको अनुपातमा सम्बन्धित किसानलाई निजले खरिद गरेको मूल्यमा थप गर्नु पर्नेछ ।

(३) सम्बन्धित स्थानीय तहले उपदफा (१) र (२) को फरक मूल्य अनुपात, अनुगमन गरी लाभ बाँडफाँडको संयन्त्र खडा गर्नेछ ।

२२. मूल्य सूचि सार्वजनिक गर्ने: (१) स्थानीय कृषि बजार वा बिक्री भएको कृषि उत्पादनको मूल्य प्रत्येक दिन सम्बन्धित स्थानीय तहले सार्वजनिक गर्नु पर्नेछ ।

तर प्रदेशस्तरको कृषि बजार भए प्रदेश सरकारले सार्वजनिक गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम सार्वजनिक भएको मूल्यको आधारमा दफा २१ बमोजिमको फरक मूल्य निर्धारण हुनेछ ।

परिच्छेद-४

कृषि उत्पादनको मूल्यको सुनिश्चितता

२३. कृषि उत्पादनको न्यूनतम समर्थन मूल्य निर्धारण गर्ने: (१) नेपाल सरकारले प्रत्येक वर्ष नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी सोही सूचनामा तोकिएको कृषि उत्पादनको तोकिएको मापदण्डको आधारमा त्यस्तो कृषि उत्पादन प्रारम्भ गर्नु भन्दा अघि नै न्यूनतम समर्थन मूल्य (मिनिमम सपोर्ट प्राईस) निर्धारण गरी सार्वजनिक गर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम न्यूनतम समर्थन मूल्य तोकिएकोमा त्यस्तो कृषि उत्पादनको खरिद बिक्री गर्दा त्यस्तो मूल्य भन्दा कम नहुने गरी खरिद बिक्री गर्नु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिमको कृषि उत्पादनको खरिद बिक्री हुन नसकेमा नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार वा स्थानीय तह आफैले वा आफ्नो स्वामित्वमा रहेका संस्था मार्फत खरिद गर्न वा गराउन सक्नेछ ।

२४. कृषि उत्पादन धितो राखी ऋण लिन सकिने: (१) दफा २३ बमोजिम निर्धारण भएको न्यूनतम समर्थन मूल्यमा आफ्नो कृषि उत्पादन बिक्री हुन नसकेमा किसानले त्यस्तो कृषि उत्पादनलाई आफ्नो घर परिसर वा सहकारी संस्था वा बैंक वा सार्वजनिक संस्थाको गोदाममा राखी त्यस्तो उत्पादनको धितोमा बैंकबाट ऋण लिन सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम लिएको ऋणको तोकिए बमोजिमसम्मको व्याज सम्बन्धित किसानले आफैले व्यहोर्ने र बाँकी ब्याजमा तोकिए बमोजिम सम्बन्धित स्थानीय तहले अनुदान उपलब्ध गराउनेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम धितोमा राखिएको कृषि उत्पादन किसानले बिक्री गर्न चाहेमा धितो राखिएको छ महिना भित्र जुनसुकै वखत बिक्री गर्न सक्नेछ र त्यसरी बिक्री गर्दा प्राप्त हुने मूल्यबाट किसानले भुक्तानी गर्नु पर्ने बैंकको ऋण तथा व्याज भुक्तानी गरी बाँकी रकम सम्बन्धित किसानले प्राप्त गर्नेछ ।

२५. व्यवसायीक उत्पादनको निश्चित मूल्य निर्धारण गर्ने: (१) दफा २३ बमोजिम निर्धारण भएको न्यूनतम समर्थन मूल्य बाहेक स्थानीय तहले सार्वजनिक सूचना प्रकाशन गरी व्यवसायीक रूपमा भएको कृषि उत्पादनको तोकिए बमोजिम निश्चित मूल्य (फिक्सड प्राईस) वा न्यूनतम मूल्य निर्धारण गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम तोकिएको मूल्यमा कसैले खरिद नगरेमा वा बिक्री नभई बाँकी रहेमा वा निश्चित मूल्य प्राप्त हुन नसक्ने अवस्था भएमा सम्बन्धित किसानले आफ्नो कृषि उत्पादन निश्चित मूल्यमा बिक्री गरीदिन सम्बन्धित स्थानीय तहलाई अनुरोध गर्न सक्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम अनुरोध भई आएमा सम्बन्धित स्थानीय तहले कृषि उत्पादनको बिक्रीवितरण, सञ्चय, प्राथमिक प्रशोधन वा अर्धप्रशोधनको सहजीकरण गर्नु पर्नेछ ।

(४) यस परिच्छेदमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि स्थानीय तहले सम्बन्धित स्थानीय तहमा रहेका रैथाने बाली वा खास किसिमका कृषि उत्पादनको न्यूनतम मूल्य निर्धारण गर्न सक्नेछ ।

२६. कृषि उत्पादनको मूल्य निर्धारण: यस परिच्छेदमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि राष्ट्रिय खाद्य सुरक्षा कार्यक्रममा प्रत्यक्ष रूपमा आबद्ध भएको बाली बाहेक अन्य बाली वा कृषि उत्पादनको बजार मूल्य कसैको हस्तक्षेप विना बजारको आपूर्ति र मागको आधारमा स्वच्छ प्रतिस्पर्धाद्वारा निर्धारण हुनेछ ।

२७. असाधारण परिस्थितिमा कृषि उत्पादनको नियमन: (१) यस परिच्छेदमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि आन्तरिक द्वन्द्व, भोकमरी, अनिकाल, प्राकृतिक विपद जस्ता कारणबाट व्यवसायीक कृषि उत्पादन वा ढुवानीमा समस्या आई मूल्यमा अस्वाभाविक

बृद्धि वा कृत्रिम अभाव भएमा आधारभूत कृषि उत्पादन, ढुवानी, बिक्री वितरणका सम्बन्धमा नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी आवश्यक व्यवस्था गर्न आदेश जारी गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम आदेश जारी भएकोमा त्यस्तो आदेशको पालना गर्नु वा गराउनु सम्बन्धित सबैको कर्तव्य हुनेछ ।

परिच्छेद- ५

कृषि ऋण, बिमा र अनुदान

२८. कृषि ऋण प्रवाह गर्ने: (१) नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकारले तोकिएको आधारमा कृषिको व्यवसायीक उत्पादनका क्षेत्र पहिचान गरी त्यस्तो कृषि उत्पादनको प्राथमिकता क्षेत्र निर्धारण गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम पहिचान र प्राथमिकता निर्धारण गरिएको कृषि क्षेत्रमा कुनै पनि बैंक वा वित्तीय संस्थाले नेपाल सरकारले निर्धारण गरे बमोजिम कृषि ऋण प्रवाह गराउनु पर्नेछ ।

(३) बैंक वा वित्तीय संस्थाले उपदफा (२) बमोजिम ऋण उपलब्ध गराउदा तोकिए बमोजिमको रकम भन्दा बढी रकम भए कृषि उत्पादन गर्ने व्यवसायीक संस्था मार्फत त्यस्तो संस्था वा अरु कसैको जायजेथा, तत्काल कायम रहेको वा कायम हुने व्यवसायीक कृषि उत्पादन वा सामूहिक जमानत लिनु पर्नेछ ।

(४) उपदफा (३) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि धितो वा जमानत दिन नसक्ने तोकिए बमोजिमका आर्थिक रूपमा विपन्न किसानलाई व्यवसायीक उत्पादनकालागि तोकिए बमोजिमका आधारमा सम्बन्धित स्थानीय तहले जमानत दिन सक्नेछ ।

(५) यस दफामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि पुष्प, फलफूल, तरकारी, पशुधन, माछा, कुखुरा, अण्डा जस्ता तत्काल बिक्री हुने वा सडीगली जाने कृषि उत्पादन गर्ने व्यवसायीक किसानलाई तोकिएको रकमसम्मको सञ्चालन खर्च वापतको ऋण त्यस्ता कृषि उत्पादनको जमानतमा दिनु पर्नेछ ।

(६) यस दफा बमोजिम प्रवाह भएको ऋणको व्याजमा नेपाल सरकारले अनुदान दिन सक्नेछ ।

(७) यस दफामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि नेपाल सरकारले तोकिएको रकम भन्दा कम ऋण रकम विना धितो प्रवाह गर्न आवश्यक नीतिगत व्यवस्था गरी कार्यान्वयन गर्न वा गराउन सक्नेछ ।

(८) यस दफा बमोजिम प्रवाह गर्नु पर्ने ऋण प्रवाह भए वा नभएको वा लक्षित किसानलाई सहूलियत उपलब्ध भए वा नभएको अनुगमन गर्न नेपाल सरकारले तोकिए बमोजिम आवश्यक व्यवस्था गर्न सक्नेछ ।

२९. कृषि बिमा गर्न सक्ने: (१) व्यवसायीक रूपमा कृषि उत्पादन गर्ने किसानले आफ्नो उत्पादनको जोखिम विरुद्ध बिमा गर्न चाहेमा बिमा कम्पनी मार्फत बिमा गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम बिमा गर्दा भुक्तानी गर्नुपर्ने बिमा शुल्क मध्ये तोकिएको रकम नेपाल सरकारले शोधभर्ना गर्नेछ ।

(३) कृषि बिमा सम्बन्धी कार्यविधि तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

३०. अनुदान उपलब्ध गराउन सक्ने: (१) नेपाल सरकारले व्यवसायीक रूपमा कृषि उत्पादन गर्ने व्यवसायीक संस्थालाई स्थानीय तह मार्फत कृषि अनुदान उपलब्ध गराउन सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम उपलब्ध गराउने उत्पादन परिणामको आधारमा अनुदान तोकिए बमोजिम वितरण गर्नु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिमको अनुदान नगद, विउविजन, कृषि औजार, शीत भण्डारण, बजार पहुँचकालागि ढुवानी वा तोकिए बमोजिमका अन्य प्रयोजनकालागि हुन सक्नेछ ।

३१. दोहोरो अनुदान सुविधा लिन नहुने: (१) यस परिच्छेद बमोजिम अनुदान उपलब्ध गराउदा नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहबाट उपलब्ध गराउने अनुदानमा दोहोरो नहुने गरी उपलब्ध गराउनु पर्नेछ र कुनै एक आर्थिक वर्षमा कुनै सरकारी कोषबाट कुनै प्रयोजनकोलागि नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार वा स्थानीय तह वा अन्य कुनै सरकारी वा विकास साझेदार संस्थाबाट एक पटक अनुदान प्राप्त गरेको व्यवसायीक संस्था वा किसानले सोही आर्थिक वर्षमा सोही प्रयोजनकोलागि अर्को कुनै किसिमको अनुदान प्राप्त गर्न सक्नेछैन ।

(२) अनुदान रकम प्राप्त गर्ने किसान वा व्यवसायीक संस्थाको बैंक खाता मार्फत अनुदान रकम उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

(३) एकै प्रकृतिको व्यवसायीक उत्पादनकोलागि एक भन्दा बढी सरकारी कोषबाट अनुदान प्राप्त गर्न सकिने छैन ।

(४) अनुदान उपलब्ध गराईएका किसान वा व्यवसायीक संस्थाको अभिलेख, अनुदान बितरण, अनुगमन वा मूल्याङ्कन सम्बन्धी कार्यविधि तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

३२. **अनुदानको सीमा:** (१) यस परिच्छेद बमोजिम कृषिको व्यवसायीक उत्पादनकोलागि नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहले प्रदान गर्ने अनुदानको सीमा कृषि उत्पादनको प्रकृति वा प्रयोजनको आधारमा तोकिए बमोजिमको रकम भन्दा बढी हुने छैन ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि यो ऐन प्रारम्भ हुनु अघि नै अनुदान प्रवाह हुने गरी स्वीकृत भएका कार्यक्रम वा विकास साझेदार संस्थासँग भएका सम्झौता बमोजिम कार्यान्वयन हुने कृषिको व्यवसायीक उत्पादन परियोजनाको हकमा त्यस्तो सम्झौता बमोजिम नै हुनेछ ।

परिच्छेद- ६

प्राङ्गारिक, जैविक तथा रासायनिक मल

३३. **प्राङ्गारिक वा जैविक मल बिक्री गर्न स्वीकृति प्राप्त गर्नु पर्ने:** (१) कसैले प्राङ्गारिक वा जैविक (जिवाणुयुक्त) मल उत्पादन गरी सार्वजनिक रूपमा बिक्री गर्न चाहेमा त्यसरी बिक्री गर्नु अघि प्रदेश सरकारको सम्बन्धित निकायबाट अनुमति प्राप्त गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम प्राङ्गारिक वा जैविक मल बिक्री गर्न अनुमति चाहने किसानले त्यस्तो मलको तोकिए बमोजिमको नमूना त्यसको व्यवसायीक नाम (ब्राण्ड नेम) सहित उपदफा (१) बमोजिमको निकायमा निवेदन दिनु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिमको प्रयोजनकालागि उत्पादन गरिने प्राङ्गारिक वा जैविक मलको तोकिए बमोजिमको गुणस्तर पूरा गरी त्यस्तो मलले तोकिए बमोजिम मापदण्ड पूरा गरेको हुनु पर्नेछ ।

(४) उपदफा (२) बमोजिमको निवेदन प्राप्त भएमा प्रदेश सरकारको सम्बन्धित निकायले तोकिए बमोजिम प्रयोगशाला परीक्षण गरी उपदफा (३) बमोजिमको गुणस्तर

र मापदण्ड पूरा गरेको देखिएमा प्राङ्गारिक वा जैविक मल सार्वजनिक रूपमा बिक्री वितरण गर्न तोकिए बमोजिमको ढाँचामा अनुमतिपत्र दिनेछ ।

३४. प्राङ्गारिक वा जैविक मल ठोस वा तरल हुन सक्ने: (१) किसानले उत्पादन गर्ने वा सार्वजनिक रूपमा बिक्री वितरण गर्ने प्राङ्गारिक वा जैविक मल ठोस वा तरल रूपमा हुन सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम बिक्री वितरण गर्ने प्राङ्गारिक वा जैविक मल तोकिए बमोजिम प्याकेजिङ्ग गरी त्यसको वाहिरी भागमा देहायको विवरण स्पष्ट रूपमा हुने गरी नेपाली भाषामा लेखिएको हुनु पर्नेछ:

- (क) उत्पादकको नाम, ठेगाना र सम्पर्क सुत्र,
- (ख) मलको व्यवसायीक नाम (ब्राण्ड नेम),
- (ग) मलको पोषक तत्वको विवरण,
- (घ) उत्पादन मिति र प्रयोग गरि सक्नु पर्ने अवधि,
- (ङ) मलको तौल,
- (च) अधिकतम बिक्री मूल्य,
- (छ) तोकिए बमोजिमको अन्य विवरण ।

३५. जैविक मल पैठारी गर्न अनुमति लिनुपर्ने: (१) व्यवसायीक कृषि उत्पादनकोलागि जैविक मल पैठारी गर्नु पर्ने भएमा तोकिए बमोजिमको विवरण सहित पैठारी गर्ने व्यक्तिले तोकिएको निकायमा निवेदन दिनु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम निवेदन प्राप्त भएमा तोकिएको निकायले आवश्यक छानवीन गरी आवश्यक शर्त तोकिए पैठारीको अनुमतिपत्र दिन सक्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम प्राप्त अनुमतिपत्र बमोजिम जैविक मल पैठारी गर्दा मान्यता प्राप्त संस्थाबाट जारी भएको गुणस्तरको प्रमाण पत्र र त्यस्तो मल रेडियोधर्मी मुक्त रहेको प्रमाणपत्र पेश गर्नु पर्नेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिमको प्रमाणपत्र नभएको जैविक मल सम्बन्धित भन्सार विन्दुमा नै रोकी भन्सार अधिकारीले जफत गरी तोकिए बमोजिम विसर्जन गर्नु पर्नेछ ।

३६. रासायनिक मलको पैठारी: (१) नेपाल सरकारले प्रत्येक वर्ष मुलुकमा उत्पादन गरिने प्रमुख बाली लगाउने समय भन्दा कम्तिमा छ महिना अगाडि नै मुलुकमा आवश्यक हुने रासायनिक मलको संभावित परिमाण यकिन गरी सार्वजनिक गर्नेछ ।

(२) नेपाल सरकारले उपदफा (१) बमोजिम रासायनिक मलको संभावित परिमाण यकिन गर्दा सम्बन्धित स्थानीय तह वा व्यवसायीक रूपमा उत्पादन गर्ने किसान तथा अन्य किसानको माग तथा नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकारको पूर्वानुमानको आधारमा गर्नु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम रासायनिक मलको परिमाण यकिन गर्दा बालीमा प्रयोग हुन सक्ने र तोकिए बमोजिमको परिमाण जगेडा रहन सक्ने गरी गर्नु पर्नेछ ।

(४) यस दफा बमोजिम यकिन भएको परिमाणको रासायनिक मल बाली लगाउने समय भन्दा कम्तिमा दुई महिना अघि नै नेपाल भित्रिन सक्ने गरी पैठारी गरी सक्नु पर्ने व्यवस्था गराउनु पर्नेछ ।

३७. **रासायनिक मलको वितरण:** (१) नेपाल सरकारले दफा ३६ बमोजिम नेपालमा पैठारी भएको रासायनिक मल सम्बन्धित स्थानीय तहमा हुने खपत तथा मागको आधारमा संभव भएसम्म स्थानीय तहमा उपलब्ध हुनसक्ने गरी तोकिए बमोजिम नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकारका सम्बद्ध संगठित संस्था, सहकारी संस्था वा अन्य व्यक्ति वा संस्था मार्फत बिक्री वितरण गर्नु पर्नेछ ।

(२) मुख्य बाली लगाउने समय भन्दा अगाडि नै वा त्यस्तो बालीलाई आवश्यक पर्दाका बखत उपदफा (१) बमोजिम नेपाल सरकारले रासायनिक मल उपलब्ध गराउन नसकेमा त्यस्तो बाली लगाउने किसानले निजी क्षेत्रबाट पैठारी भएको रासायनिक मल खरिद गरी प्रयोग गर्न सक्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिमको रासायनिक मल खरिद गर्दा दफा ३९ बमोजिम निर्धारण भएको मूल्य भन्दा बढी भुक्तानी गर्नुपरेमा नेपाल सरकारले त्यसरी खरिद गर्ने किसानलाई नेपाल सरकारले रासायनिक मलमा उपलब्ध गराउने अनुदान रकमको सीमाको अधिनमा रही खरिद गरेको बिलको आधारमा बढी भुक्तानी भएको फरक रकम स्थानीय तह मार्फत शोधभर्ना गर्नु पर्नेछ ।

३८. **रासायनिक मलको सूचना:** (१) नेपाल सरकारले रासायनिक मलको बारेमा किसान कृषि व्यवसायीलाई सुसूचित गराउन समय समयमा मुलुकमा मौज्जात रहेको वा पैठारी हुन लागेको रासायनिक मलको विवरण सार्वजनिक गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम विवरण सार्वजनिक गर्दा सरकारी भण्डारमा रहेको रासायनिक मल रहेको स्थान वा गोदाम तथा प्रचलित मूल्य समेत सार्वजनिक गर्नु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) र (२) बमोजिमको विवरणको आधारमा स्थानीय तहले समय समयमा स्थानीय सञ्चार माध्यम मार्फत रासायनिक मलको सूचना प्रवाह गर्नेछ ।

३९. रासायनिक मलको मूल्य निर्धारण: (१) नेपाल सरकारले उपलब्ध गराएको अनुदानमा वितरण गर्ने रासायनिक मलको मूल्य निर्धारण गरी सोको सूचना सार्वजनिक गर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम सूचना सार्वजनिक गर्दा कुन स्थानीय तहमा कुन रासायनिक मलको बिक्री मूल्य के कति निर्धारण भएको छ, सो कुरा तोकिए बमोजिम सार्वजनिक गर्नु पर्नेछ ।

(३) नेपाल सरकारले दफा ३७ बमोजिम वितरण गरेको रासायनिक मलको मूल्य स्थानीय तहले ढुवानी, सञ्चालन, भण्डारण र मनासिव मुनाफा लागतको आधारमा आफै निर्धारण गर्न सक्नेछ ।

४०. मलको गुणस्तर नियमन: (१) नेपाल सरकारले रासायनिक मलको गुणस्तर निर्धारण गरी नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी त्यसको सार्वजनिक गर्नेछ ।

(२) नेपाल सरकारले तोकिएको प्रकृया अवलम्बनगरी रासायनिक मलको गुणस्तर परिक्षण गर्नेछ र उपदफा (१) बमोजिम गुणस्तर कायम भए वा नभएको नियमन गर्नेछ ।

(३) प्रदेश सरकारले तोकिएको प्रकृया अवलम्बनगरी प्राङ्गारिक वा जैविक मलको गुणस्तर निर्धारण तथा परिक्षणगरी नियमन गर्नेछ ।

(४) उपदफा (२) वा (३) बमोजिम गुणस्तर परिक्षणगर्दा कुनै मलको गुणस्तर पूरा भएको नदेखिएमा त्यस्तो मलको बिक्री वितरणमा रोक लगाउनेछ ।

परिच्छेद- ७

कृषि बजार व्यवस्थापन तथा सञ्चालन

४१. स्थानीय कृषि बजारको व्यवस्थापन र सञ्चालन: (१) किसान वा कृषि व्यवसायीले व्यवसायीक रूपमा गरेको कृषि उत्पादनलाई बजारमा सहज ढंगवाट बिक्री वितरण गर्न

स्थानीय तहमा भएको कृषिको व्यवसायीक उत्पादन वा खपतको परिमाणलाई विचारगरी सम्बन्धित स्थानीय तहले उपयुक्त ठाँउमा स्थानीय कृषि बजारको स्थापना गरी सञ्चालन गर्नु वा गराउनु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि दुई वा दुई भन्दा बढी स्थानीय तहले आपसमा समन्वय र सहकार्य गरी सर्वसाधारणलाई पायक पर्ने उपयुक्त ठाँउमा स्थानीय कृषि बजार स्थापना गरी सञ्चालन गर्नु वा गराउनु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) र (२) बमोजिम स्थापना वा सञ्चालन गरीने स्थानीय कृषि बजारको पूर्वाधार संरचना तथा सञ्चालनका शर्तहरू तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

(४) स्थानीय कृषि बजारको सञ्चालन र व्यवस्थापन गर्न सम्बन्धित स्थानीय तहले एक स्थानीय कृषि बजार व्यवस्थापन समिति गठन गर्नेछ ।

(५) उपदफा (४) बमोजिमको व्यवस्थापन समितिमा अन्य कुराको अतिरिक्त कृषि उत्पादनसँग सम्बन्धित वा सरोकार रहेका कृषि व्यवसायी, सहकारी संस्था, किसान, कृषि बजार सञ्चालक वा उपभोक्ताका प्रतिनिधि रहन सक्नेछन ।

(६) स्थानीय कृषि बजार सञ्चालन र व्यवस्थापन स्थानीय तहले बनाएको कानून बमोजिम हुनेछ ।

४२. प्रदेश स्तरको कृषि बजार व्यवस्थापन र सञ्चालन: (१) दफा ४१ मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि देहायका अवस्थामा प्रदेश सरकारले देहाय अवस्थामा प्रदेश स्तरको कृषि बजार व्यवस्थापन र सञ्चालन गर्नेछ:-

(क) अन्तर-प्रदेश स्तरका कृषि उत्पादनलाई बजार पहुँच सुनिश्चित गर्न आवश्यक भएमा,

(ख) तोकिएको परिमाण भन्दा बढी परिमाणको कृषि बजार सञ्चालन गर्न परेमा ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको कृषि बजारको पूर्वाधार सञ्चालन र व्यवस्थापनका शर्तहरू तथा व्यवस्थापन र सञ्चालन तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

४३. अनुमतिपत्र प्राप्त कृषि बजार सञ्चालन गर्न सक्ने: (१) यस परिच्छेदमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि अनुमतिपत्र प्राप्त गरी कुनै पनि व्यक्तिले प्रदेशस्तर वा स्थानीयस्तरको कृषि बजार व्यवस्थापन र सञ्चालन गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम कृषि बजार व्यवस्थापन र सञ्चालन गर्न चाहने व्यक्तिले स्थानीय कृषि बजारकोलागि सम्बन्धित स्थानीय तहमा वा प्रदेश स्तरकोलागि सम्बन्धित प्रदेश सरकारवाट अनुमतिपत्र प्राप्त गर्नकोलागि स्थानीय तह वा प्रदेश सभाले बनाएको कानून बमोजिम निवेदन दिनु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम प्राप्त निवेदन छानवीनगर्दा उपयुक्त देखिएमा स्थानीय तह वा प्रदेश सरकारले कृषि बजार सञ्चालनका शर्त तोकी कृषि बजार सञ्चालनको अनुमतिपत्र जारी गर्नेछ ।

(४) अनुमतिपत्र बहाल रहने अवधि बढीमा दश वर्षको हुनेछ र त्यसपछि एक पटकमा प्रत्येक पाँच वर्षकालागि नवीकरण हुन सक्नेछ ।

४४. **कृषि बजारको अनुगमन:** (१) स्थानीय तहले दफा ४१ बमोजिम जारी भएको अनुमतिपत्र बमोजिम सञ्चालन भएको कृषि बजारको सम्बन्धित स्थानीय तह वा प्रदेश सरकारको सम्बन्धित निकायले अनुगमन गर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम अनुगमनगर्दा अनुमतिपत्र पालना भए वा नभएको, पूर्वाधार संरचना पूरा भए वा नभएको वा कृषि बजार संचालन गर्दा पूरा गर्नु पर्ने शर्त पालना भए वा नभएको अनुगमन गर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम अनुगमनगर्दा कृषि व्यवसायीले अनुमतिपत्रको पालना नगरेको, कृषि बजार सञ्चालनका पूर्वाधार पूरा गरे वा नगरेको वा कृषि बजार सञ्चालनगर्दा पूरा गर्नुपर्ने शर्त पालना नगरेको देखिएमा सम्बन्धित स्थानीय तह वा प्रदेश सरकारको सम्बन्धित निकायले निश्चित अवधि तोकी आवश्यक निर्देशन सहित सुधार गर्न लगाउनेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिमको अवधिभित्र कृषि व्यवसायीले निर्देशन पालना नगरेमा वा सुधार नगरेमा सम्बन्धित स्थानीय तहले भए पचास हजार रुपैयासम्म र प्रदेश सरकारको सम्बन्धित निकायले पाँच लाख रुपैयासम्म जरिवाना गरी उपदफा (३) बमोजिमको निर्देशन पालनागर्न वा सुधारगर्न समय दिनेछ ।

(५) उपदफा (४) बमोजिमको अवधिभित्र पनि निर्देशन पालना नभएमा वा सुधार नभएमा सम्बन्धित स्थानीय तह वा प्रदेश सरकारको सम्बन्धित निकायले त्यस्तो कृषि बजार अनुमति पत्र रद्द गर्नेछ ।

तर यसरी कृषि बजार अनुमति पत्र रद्दगर्नु पर्ने भएमा सम्बन्धित कृषि व्यवसायीलाई एक वर्ष अगाडि नै सूचना दिनु पर्नेछ ।

(६) उपदफा (४) बमोजिम प्राप्त जरिवाना रकम कृषि बजारको सञ्चालन, कृषि बजार, पूर्वाधार संरचनाको व्यवस्थापन, मानवस्रोत व्यवस्थापन खर्च गर्नु पर्नेछ ।

(७) उपदफा (५) बमोजिम अनुमतिपत्र रद्द भएमा सम्बन्धित स्थानीय तहले कृषि बजार आफ्नो नियन्त्रणमा लिई आवश्यक व्यवस्थापन र सञ्चालनको तोकिए बमोजिमका वैकल्पिक उपाय अवलम्बन गर्नेछ ।

४५. कृषि बजारको पूर्वाधार संरचना तथा मापदण्ड: यस परिच्छेद बमोजिम सञ्चालन हुने कृषि बजारको पूर्वाधार संरचना तथा मापदण्ड तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

४६. नेपाल सरकारले कृषि बजार सञ्चालन गर्न सक्ने: (१) यस परिच्छेदमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि खास प्रकारको प्राविधिक दक्षता, रणनीतिक महत्व वा ठूला पूर्वाधार वा लगानी आवश्यक पर्ने कृषि बजारको स्थापना र सञ्चालन नेपाल सरकारले गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको अवस्थामा बाहेक यो ऐन प्रारम्भ हुदाका वखत नेपाल सरकारले स्थापना गरी सञ्चालन गरेको कृषि बजार यो ऐन प्रारम्भ भएको मितिले दश वर्ष भित्र सम्बन्धित स्थानीय तहलाई क्रमशः हस्तान्तरण गर्नु पर्नेछ ।

परिच्छेद- ८

कसूर तथा सजाय

४७. कसूर गरेको मानिने: कसैले देहाय बमोजिमको कुनै कार्य गरे वा गराएमा यस ऐन बमोजिमको कसूर गरेको मानिनेछ:-

(क) दफा १३ को उपदफा (७) बमोजिम जग्गा फिर्ता नगरेमा,

(ख) दफा २१ बमोजिम फरक मूल्य सम्बन्धित किसानलाई उपलब्ध नगराएमा,

(ग) दफा २७ बमोजिम जारी भएको आदेशको पालना नगरेमा,

(घ) दफा ३१ विपरित अनुदानको हिनामिना, दुरुपयोग गरेमा वा एकै प्रयोजन वा कामकोलागि विभिन्न निकायबाट दोहोरो पर्ने गरी अनुदान लिएमा,

(ङ) दफा ३३ विपरित स्वीकृत विना प्राङ्गारिक वा जैवीक मल बिक्री गरेमा,

(च) दफा ४३ बमोजिम अनुमति नलिई कृषि बजारको स्थापना र सञ्चालन गरेमा ।

४८. **सजाय:** दफा ४७ बमोजिमको कसूर गरेमा देहायको सजाय हुनेछ: -

- (क) खण्ड (क) बमोजिमको कसूर गरेमा एक महिनासम्म कैद र एक लाख रुपैयासम्म जरिवाना,
- (ख) खण्ड (ख) बमोजिमको कसूर गरेमा फरक मूल्य बराबरको रकम जफत गरी जफत गरिएको रकम बराबर जरिवाना,
- (ग) खण्ड (ग) बमोजिमको कसूर गरेमा एक महिनासम्म कैद र पचास हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना,
- (घ) खण्ड (घ) बमोजिमको कसूर गरेमा विगो अशुली र विगो बमोजिम जरिवाना,
- (ङ) खण्ड (ङ) बमोजिमको कसूर गरेमा दश लाख रुपैयाँसम्म जरिवाना गरी पैठारी भएको मल जफत गर्ने,
- (च) खण्ड (च) बमोजिमको कुनै कसूर गरेमा पूर्वाधार संरचनाका नगद वा जिन्सी जफत गरी दश लाख रुपैया सम्म जरिवाना ।

४९. **उजुरी वा मुद्दा हेर्ने अधिकार:** (१) दफा ४७ को खण्ड (घ) बमोजिम कसूरमा सम्बन्धित जिल्ला अदालतमा र अन्य कसूरमा उजुरी वा मुद्दा हेर्ने अधिकारी सम्बन्धित जिल्लाको प्रमुख जिल्ला अधिकारीलाई हुनेछ ।

(२) दफा ४७ को खण्ड (घ) बमोजिमको कसूरको अनुसन्धान नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी तोकेको अधिकृत स्तरको कर्मचारीले गर्नेछ र अभियोजनकालागि सम्बन्धित जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालयमा पठाउनेछ ।

५०. **पुनरावेदन :** दफा ४९ बमोजिम प्रमुख जिल्ला अधिकारीले गरेको निर्णय उपर चित्त नबुझ्ने पक्षले निर्णयको जानकारी पाएको मितिले पैतिस दिनभित्र सम्बन्धित जिल्ला अदालतमा पुनरावेदन गर्न सक्नेछ ।

५१. **प्रचलित कानून बमोजिम मुद्दा चलाउन बाधा नपर्ने :** यस परिच्छेदमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि कसैले यस ऐन विपरीत गरेको कुनै कार्यबाट अन्य कानूनको उल्लङ्घन हुने भएमा प्रचलित कानून बमोजिम मुद्दा चलाउन बाधा पर्ने छैन ।

परिच्छेद- ९

विविध

५२. प्रदेश वा स्थानीय तहले कानून बनाउन सक्ने: (१) प्रदेश स्तरमा कृषि व्यवसायको प्रवर्द्धन तथा व्यवसायीकरण गर्न प्रदेश सभाले देहायका विषयका आवश्यक कानून बनाउन सक्नेछः

- (क) करारमा आधारित कृषि उत्पादन,
- (ख) कृषि उत्पादनको सञ्चय तथा भण्डारण सम्बन्धी शीत गृहको स्थापना, सञ्चालन, व्यवस्थापन वा नियमन,
- (ग) कृषि व्यवसायीक उत्पादनकालागि ऋण प्रवाह,
- (घ) कृषि उत्पादन,
- (ङ) प्राङ्गारिक वा जैवीक मलको सार्वजनिक विक्री वा गुणस्तर नियमन,
- (च) प्रदेशस्तरको कृषि बजार स्थापना, सञ्चालन, व्यवस्थापन वा नियमन ।

(२) स्थानीय स्तरमा कृषि व्यवसायको प्रवर्द्धन तथा व्यवसायीकरणकालागि स्थानीय तहले देहायका विषयमा आवश्यक कानून बनाउन सक्नेछः

- (क) स्थानीय स्तरका रैथाने कृषि बालीको संरक्षण तथा त्यस्तो बालीको विस्तार,
- (ख) प्राकृतिक विपदको कारणले कृषि उत्पादनमा हुने हानी नोक्सानीको राहत,
- (ग) व्यवसायीक रूपमा कृषि उत्पादनमा आवश्यक जग्गा व्यवस्थापन,
- (घ) व्यवसायीक उत्पादनको बजार पहुँच तथा स्थानीय कृषि बजारको व्यवस्थापन तथा नियमन,
- (ङ) कृषि करारको परिपालन तथा अनुदान ।
- (च) स्थानीय स्तरका रैथाने कृषि उत्पादनको न्यूनतम मूल्य निर्धारण ।

(३) उपदफा (१) वा (२) बमोजिमको कानून नबनाएसम्म त्यस्ता विषयमा यो ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियमहरू लागू हुनेछन् ।

५३. विद्युतीय अभिलेख कायम गरिने: (१) कृषि व्यवसायको प्रवर्द्धन तथा व्यवसायीकरणकोलागि नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकारले तोकिएबमोजिम विद्युतिय प्रणालीको स्थापना तथा सञ्चालन गर्न सक्नेछन् ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको विद्युतीय प्रणालीमा तोकिए बमोजिमको विवरण अभिलेख राखि सार्वजनिक गर्नु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिमको अभिलेखलाई तोकिए बमोजिम अघावधिक गर्नु पर्नेछ ।

(४) उपदफा (१) बमोजिमको स्थापना भएको विद्युतीय प्रणाली मार्फत किसान, कृषि उद्यमी वा कृषि व्यवसायीले कृषि उत्पादन खरिद बिक्री गर्न सक्नेछन् ।

५४. समन्वय गर्नु पर्ने: नेपाल सरकारले यस ऐनको कार्यान्वयनकोलागि संघ, प्रदेश र स्थानीय तह बीच तोकिए बमोजिम समन्वय गर्नु पर्नेछ ।

५५. नियम बनाउने अधिकार: यस ऐनको उद्देश्य कार्यान्वित गर्नको लागि नेपाल सरकारले नियम बनाउने सक्नेछ ।

५६. निर्देशिका वा कार्यविधि बनाउने अधिकार: (१) मन्त्रालयले यस ऐन तथा ऐन अन्तर्गत बनेको नियमावलीको अधीनमा रही आवश्यकता अनुसार निर्देशिका वा कार्यविधि बनाउन सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम निर्देशिका वा कार्यविधि बजारसँग सम्बन्धित भएको अवस्थामा जारी गर्नु अघि स्थानीय तह वा प्रदेश सरकारको परामर्श लिनु पर्नेछ ।